

Waar op te letten bij een wilsverklaring?

Mr.dr. E. (Esther) Pans

KNMG-congres 25 jaar SCEN, 16 november 2022

IS VERDER KIJKEN

Disclosure sheet belangen spreker

	Wel/niet	Bijzonderheden
Potentiële belangenverstrengeling	Niet	Geen
Voor bijeenkomst mogelijk relevante relaties met bedrijven	Niet	Geen

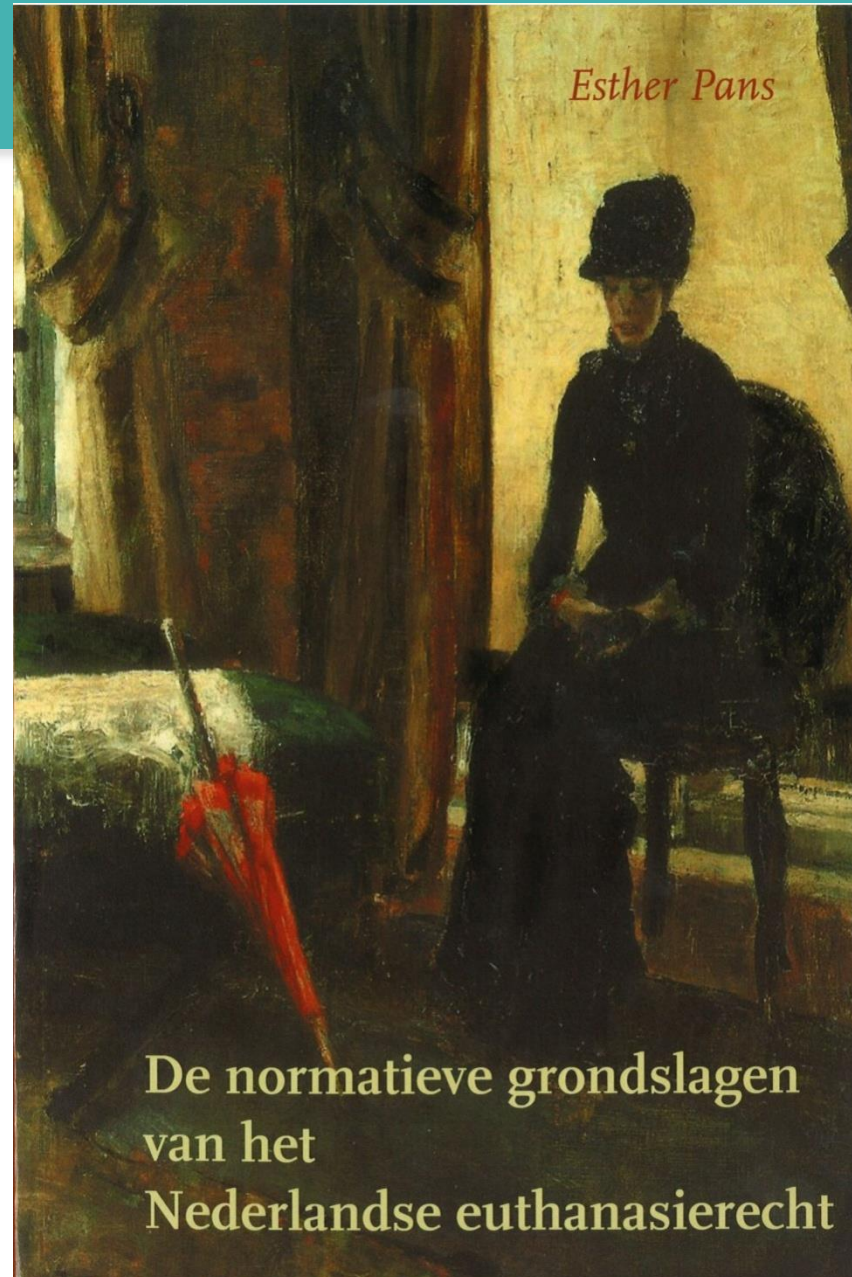
FUNCTIES

General Counsel
GGZ inGeest

Wetenschappelijk
medewerker
Faculteit Rechten
VU

Lid-jurist
Regionaal
Tuchtcollege
Gezondheidszorg
Amsterdam/Den
Haag

Lid RvT
Expertisecentrum
Euthanasie

Opbouw workshop

Wilsverklaring

1. *Wat zegt de wet?*
2. *Vuistregels RTE*
3. *Kernvragen zaak-Arends*
4. *Vragen & discussie*

1. Wat zegt de wet?

Wat zegt de wet?

Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding

Art. 2 Wtl:

- 1 [Zorgvuldigheidseisen a-f]
- 2 Indien de patiënt van zestien jaren of ouder niet langer in staat is zijn wil te uiten, maar voordat hij in die staat geraakte tot een redelijke waardering van zijn belangen terzake in staat werd geacht, en een schriftelijke verklaring, inhoudende een verzoek om levensbeëindiging, heeft afgelegd, dan kan de arts aan dit verzoek gevolg geven. De zorgvuldigheidseisen, bedoeld in het eerste lid, zijn van overeenkomstige toepassing.

Wat zegt de wet?

Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding

Wilsbekwaam ten aanzien van euthanasie t.t.v. opstellen w.v.

W.v. vervangt het mondelinge verzoek (vrijwillig en weloverwogen verzoek)

Zorgvuldigheidseisen zijn “zoveel als feitelijk mogelijk is” van toepassing

2. Vuistregels RTE

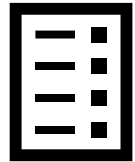

Vuistregels wilsverklaring (RTE)

1. Geen vormvereisten.
2. Geen beperkte geldigheidsduur;
3. Geen actualisering nodig, maar hoe ouder de wv is, hoe meer twijfel mogelijk is over of die de actuele wil weergeeft;
4. Geen mondelinge bevestiging nodig, maar...
5. Bespreken & actualiseren is verantwoordelijkheid patiënt;
6. Zo concreet mogelijk feitelijke situatie beschrijven.
7. Zo veel mogelijk in eigen woorden geschreven:

“Een persoonlijk opgestelde verklaring van de patiënt waarin deze een beschrijving in eigen woorden geeft, heeft doorgaans meer betekenis dan een voorgedrukt formulier.”

Situatie Beleving Beschrijving

"Voor euthanasie heb je helemaal geen verklaring nodig, want als je kan zeggen dat je het wilt, dan hoef je niks op te schrijven. En als je het niet kan zeggen, dan krijg je geen euthanasie."

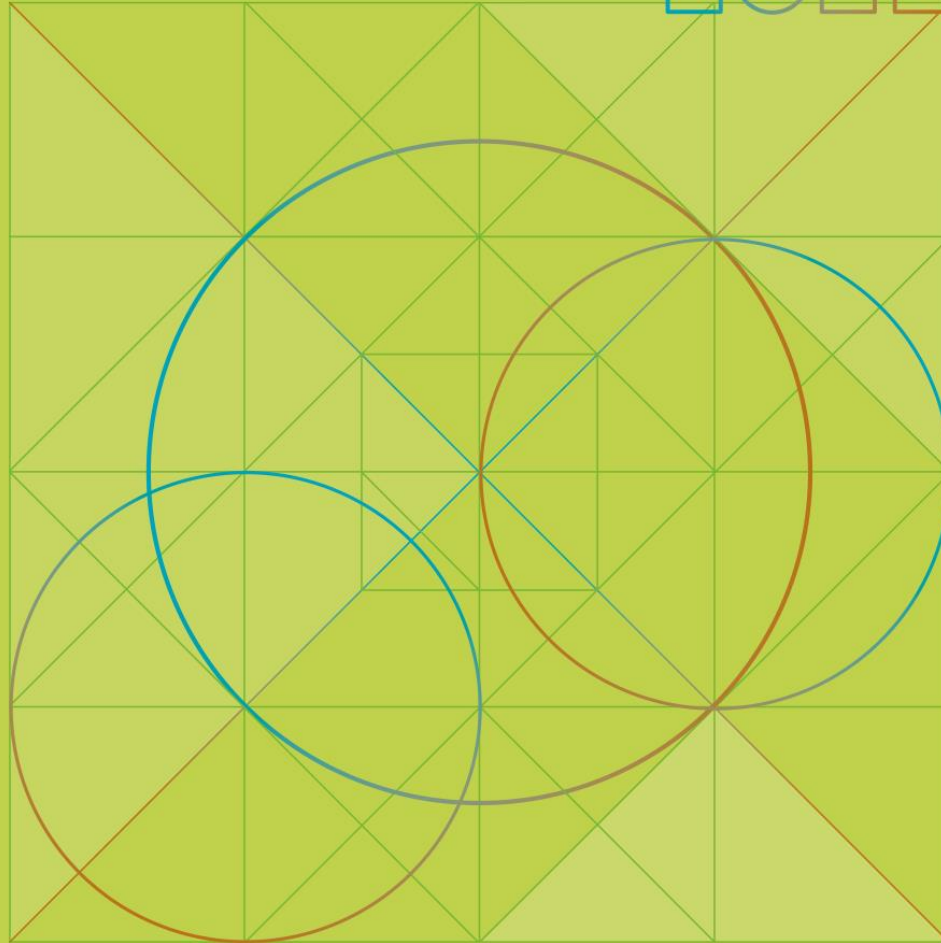
[Over de vraag of euthanasie bij dementie op basis van een schriftelijke wilsverklaring mogelijk is:]

"De juristen zeggen van wel, maar de dokters zeggen van niet en die doen het ook niet. Dus de euthanasieverklaring heeft niet zoveel zin."

EUTHANASIECODE

DE TOETSINGSPRAKTIJK TOEGELICHT

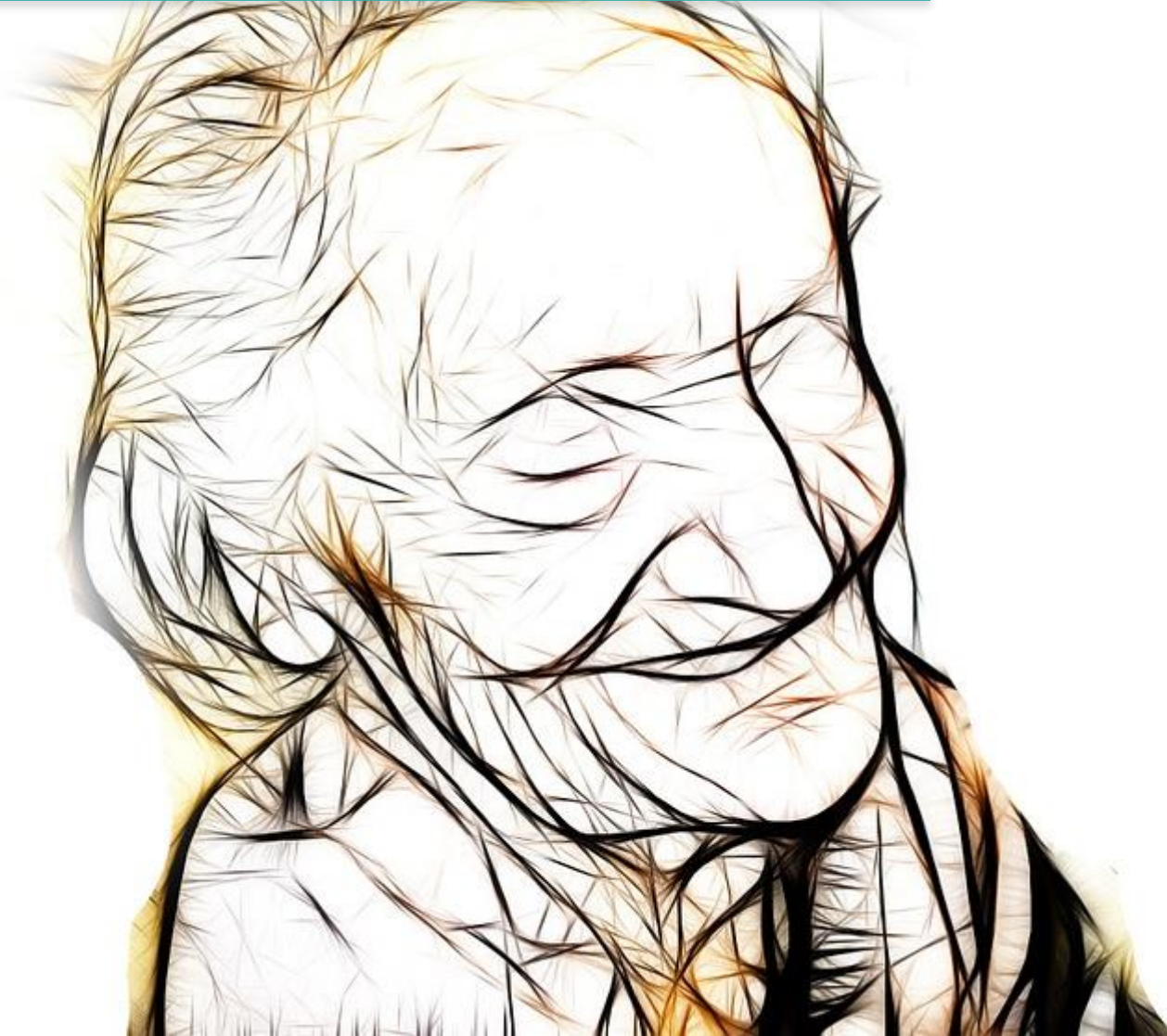
2022

REGIONALE
TOETSINGSCOMMISSIES
EUTHANASIE
RTE

3. Kernvragen zaak-Arends

FEITEN "MELDING 2016-85" SAMENGEVAT

HR 21 APRIL 2020 (ECLI:NL:HR2020:712/713)

- > Vrouw 74 jaar oud, euthanasieverzoeken 2012 en 2015
- > Verbleef sinds korte tijd in verpleeghuis
- > Verward, boos, veel huilen, angst, onrust, nachtelijk dwalen: uitzonderlijk ernstig lijden
- > Kon euthanasiewens niet goed meer uiten
- > Doodswens wisselde, begripsvermogen nam snel af
- > Euthanasieverzoeken onduidelijk geformuleerd
- > Arts had niet met patiënte gesproken over doodswens
- > “Heimelijk” slaapmiddel in koffie gedaan
- > Kwam overeind bij injectie: verzet of schrikreactie?

Schriftelijke euthanasieverzoeken patiënte “Koffie-euthanasie”

2012

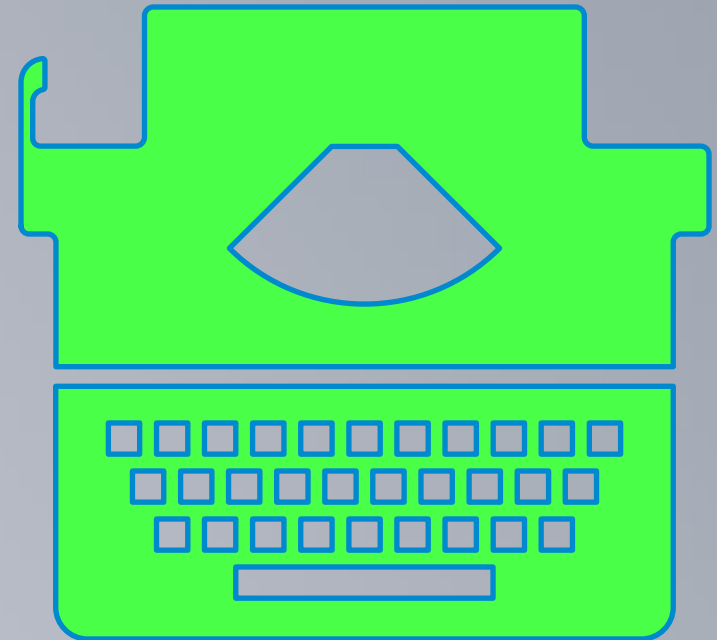
Ik wil euthanasie wanneer ik nog enigszins wilsbekwaam ben en niet meer in staat ben om bij mijn man thuis te wonen.

Ik wil beslist niet in een instelling voor demente bejaarden geplaatst worden.

2015

Ik wil euthanasie wanneer ik daar zelf de tijd rijp voor acht.

Ik wil beslist niet in een instelling voor demente bejaarden geplaatst worden.

Medisch dossier 8 maart 2016

‘Mw. vindt het verschrikkelijk, maar kan niet zeggen wat. (...) Weet niet waar zij is. (...) Als zij weer zegt dat zij het verschrikkelijk vindt vraag ik of zij weet dat zij dementie heeft. Dat lijkt zij te herkennen. Ik vraag of zij daarmee verder wil leven: ja dat wil zij wel, zij wil niet dood. Dit herhaalt zij meer malen. (...)’

Medisch dossier 10 maart 2016

Dan vraag ik of zij het erg vindt om dementie te hebben. Dat woord herkent zij niet. Ik vraag nader of zij er last van heeft dat zij minder goed geheugen heeft en of zij dat erg vindt. Zij antwoordt dat zij dat gehad heeft, maar dat dit nu al beter is, gelukkig. Dan vraag ik haar of zij liever dood zou willen zijn: ja, als ik ziek wordt dan wel, maar nu nog niet hoor! (...)

KERNVRAGEN WILSVERKLARING

HR 21-04-2020

1. HOE DUIDELIJK MOET EEN
SCHRIFTELIJK EUTHANASIEVERZOEK
ZIJN?

2. HOE VEEL RUIMTE HEEFT DE ARTS OM
HET EUTHANASIEVERZOEK TE
INTERPRETEREN?

3. MOET EEN DIEP DEMENTE PATIËNT TOT
HET EIND TOE MONDELING KUNNEN
BEVESTIGEN DAT HIJ DOOD WIL?

RECHTSVRAAG 1: HOE DUIDELIJK MOET EEN WILSVERKLARING ZIJN?

Catharina A. in het programma *Nieuwsuur*
(14 juni 2020):

“Je maakt een wilsverklaring om in de plaats te komen voor je wilsbekwame verzoek. Dus ja, ik zie daar gewoon een verklaring van iemand die niet zo goed juridisch onderlegd is en waar bepaalde dingen niet helemaal in kloppen. Ik dacht: dat moet ik onderzoeken. (...)

Er waren een aantal dingen in die wel heel duidelijk waren.”

RECHTSVRAAG 1: HOE DUIDELIJK MOET DE WILSVERKLARING ZIJN?

RTE:

- Wilsverklaring moet duidelijk zijn;
- Onmiskenbaar van toepassing op de ontstane situatie;
- Arts moet gehele ziekteproces en alle overige relevante omstandigheden betrekken bij de interpretatie hiervan;
- Dementieclausule kent meerdere lezingen: restrictieve lezing kiezen, aan de veilige kant blijven;
- Niet duidelijk of pte. wilde dat verklaring in de plaats zou treden van actuele wil, geen art. 2 lid 2 Wtl-situatie.

Uitspraak: de wilsverklaring is onduidelijk: **geen** sprake van een vrijwillig en weloverwogen verzoek.

RECHTSVRAAG 1: HOE DUIDELIJK MOET DE WILSVERKLARING ZIJN?

CTG:

- Wilsverklaringen worden opgesteld door patiënten zelf, zonder juridische bijstand;
- Enige interpretatie hiervan is derhalve onontkoombaar;
- Gedrag patiënt, overtuigingen naasten en behandelaars mogen en moeten hierbij worden betrokken;
- De uitleg van de arts is niet onbegrijpelijk en lag waarschijnlijk in lijn met de wens van de patiënt, maar de twee wilsverklaringen waren al met al te onduidelijk.

Uitspraak: Geen vrijwillig en weloverwogen verzoek, wel beperkt verwijt.

RECHTSVRAAG 1: HOE DUIDELIJK MOET DE WILSVERKLARING ZIJN?

Rb. Den Haag:

- Duidelijk dat pte niet in verpleeghuis wilde belanden;
- Zij heeft bewust de kans aanvaard dat haar actuele wil en haar verklaring uit elkaar zouden kunnen gaan lopen;
- Redelijke uitleg wilsverklaringen brengt mee dat patiënte de regie over de euthanasie uit handen wilde geven;
- Anders zou de verklaring betekenisloos zijn;
- Arts mocht bij interpretatie afgaan op informatie naasten, andere behandelaars en haar eigen indrukken.

Uitspraak: Wel sprake van vrijwillig en weloverwogen verzoek.

RECHTSVRAAG 1: HOE DUIDELIJK MOET DE WILSVERKLARING ZIJN?

Hoge Raad:

- a. Verklaring moet wel zien op situatie van dementie: realiteit van dementie en de consequenties daarvan moeten onder ogen zijn gezien.
- b. Arts moet bedoeling van de opsteller achterhalen, mag letten op alle omstandigheden van het geval en hoeft niet alleen af te gaan op de letterlijke bewoordingen.
- c. Arts moet het verzoek interpreteren om tot een zinvolle uitleg te komen.
- d. Onduidelijkheden of tegenstrijdigheden van wezenlijke aard kunnen aan uitvoering verzoek in de weg staan.
- e. Zorgvuldigheidseisen moeten zoveel als mogelijk is worden toegepast.

RECHTSVRAAG 2: HOEVEEL RUIMTE HEEFT DE ARTS OM DE WILSVERKLARING TE INTERPRETEREN?

Hoge Raad:

- a. De arts heeft veel interpretatieruimte.
- b. De arts mag het euthanasieverzoek interpreteren aan de hand van alle relevante omstandigheden, zoals zijn eigen observaties, gesprekken met andere hulpverleners (verplegenden/verzorgenden/de huisarts) en familieleden van de patiënt.
- c. Het gaat niet primair om wat er staat, maar om wat de bedoeling van de patiënt is geweest. De arts moet de bedoeling van de opsteller zien te achterhalen.
- d. De Hoge Raad kiest voor de subjectieve benadering, voor het streven naar maatwerk door de arts.

RECHTSVRAAG 3: MOET DE PATIËNT TOT HET EIND TOE KUNNEN BEVESTIGEN DAT HIJ DOOD WIL?

RTE:

- Stelt niet de eis van actuele, mondelinge bevestiging van de doodswens;
- Wel moet bij uitvoering aannemelijk zijn dat uitvoering van de euthanasie in de lijn ligt van de eerdere wilsverklaring;
- én dat daarvoor geen contra-indicaties zijn (duidelijke tekenen dat de patiënt geen levensbeëindiging wil).

Uitspraak: Geen eis van mondelinge bevestiging.

RECHTSVRAAG 3: MOET DE PATIËNT TOT HET EIND TOE KUNNEN BEVESTIGEN DAT HIJ DOOD WIL?

CTG:

- Wilsuitingen van een pt. mogen niet haaks staan op wilsverklaring (EuthanasieCode 2018);
- Ook wilsonbekwame pt. recht euthanasie te weigeren;
- Ook bij wilsonbekwame patiënt moet arts proberen met patiënt te praten over voornemen tot euthanasie;
- Als pt. niet wil meewerken, ontstaat nieuwe situatie: zal soms moeten leiden tot uitstel of afstel euthanasie.

Uitspraak: Arts had moeten proberen met pt over doodswens te praten: “zwakke” eis van mondelinge bevestiging.

.

RECHTSVRAAG 3: MOET DE PATIËNT TOT HET EIND TOE KUNNEN BEVESTIGEN DAT HIJ DOOD WIL?

Rb. Den Haag:

- Er bestaat geen juridische plicht tot mondelinge verificatie actuele doodswens volledig wilsonbekwame pt.;
- Deze eis komt de Rb. niet betekenisvol en ook niet noodzakelijk voor;
- Wtl: specifieke positie wilsonbekwame pt. brengt mee dat mondelinge verificatie van zijn wens niet mogelijk is;
- Arts zal vereiste overtuiging moeten krijgen door eigen observaties en overleg naasten en behandelaars;
- Mogen geen aanleiding geven tot aanname tegendeel.

Uitspraak: Geen eis van mondelinge bevestiging.

MONDELINGE BEVESTIGING (CITAAT VONNIS RB. DEN HAAG. I/III):

“Het is de rechtbank bekend dat in de medische wereld richtlijnen zijn opgesteld over het medisch handelen bij euthanasie waarin het standpunt wordt ingenomen dat de behandelend arts ook bij wilsonbekwamen nog wel moet proberen het standpunt van de patiënt over diens actuele euthanasiewens te verifiëren. Dat standpunt is echter, zoals blijkt uit de hiervoor geciteerde wetsgeschiedenis, strenger dan de wet.”

MONDELINGE BEVESTIGING (CITAAT VONNIS RB. DEN HAAG, II/III):

“Wellicht verdient het vanuit een oogpunt van medische zorgvuldigheid aanbeveling zelfs met een persoon die daar de portee absoluut niet meer van kan inzien, te spreken over de actualiteit van zijn of haar, zoals in dit geval, jaren geleden aangegeven en sedertdien regelmatig geactualiseerde stervenswens. De rechtbank vermag de noodzaak daarvan echter niet in te zien, laat staan dat daartoe een juridische plicht bestaat.”

MONDELINGE BEVESTIGING (CITAAT VONNIS RB. DEN HAAG, III/III):

“De rechtbank is voorts van oordeel dat, gelet op het feit dat de patiënte haar wil niet meer coherent kenbaar kon maken, de verdachte geen contra-indicaties hoefde te zien in de tegenstrijdige uitslatingen van de patiënte omtrent haar levens- of juist stervenswens.”

RECHTSVRAAG 3: MOET DE PATIËNT TOT HET EIND TOE KUNNEN BEVESTIGEN DAT HIJ DOOD WIL?

Hoge Raad:

- a. Nee. Geen eis van mondelinge verificatie van de doodswens. Deze stelt de wetgever niet. Het is dus niet vereist dat de patiënt tot het eind toe een doodswens uit.
- b. Arts hoeft niet meer te communiceren met patiënt over euthanasie indien betekenisvolle communicatie niet meer mogelijk is.
- c. Het is aan de arts om te bepalen of zinvolle communicatie nog mogelijk is. Dat is zijn deskundigheid.
- d. Contra-indicaties kunnen aan uitvoering in de weg staan. Is aan arts om te bepalen.
- e. Contra-indicaties zijn vaak ook relevant voor de beoordeling van het lijden.

Catharina A. In het programma Nieuwsuur (14 juni 2020):

‘Ik heb haar [de patiënte] drie keer gevraagd of ze dood wilde. Geen een keer heeft ze ‘ja’ gezegd. Het hoort bij de expertise van een arts om te beoordelen wat iemand zegt en hoe hij het zegt en daaruit te concluderen hoe iemands hersenen nog functioneren. Ik heb daaruit geconcludeerd dat zij zich geen beeld meer kon vormen van haar toekomst, zelfs niet van haar heden, en dat zij daarom niet wilsbekwaam meer was voor haar verzoek.’

Ondraaglijk & uitzichtloos
lijden: ☒

Vrijwillig & weloverwogen
verzoek: ☒

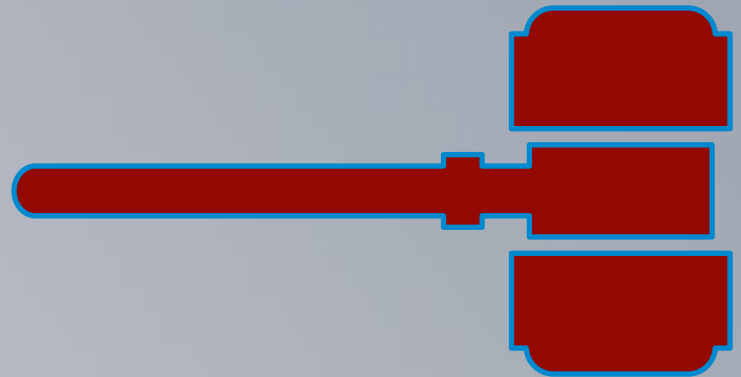
Zorgvuldige uitvoering
(premedicatie): ☒

Uitspraak:

ontslag van alle
rechtsvervolging

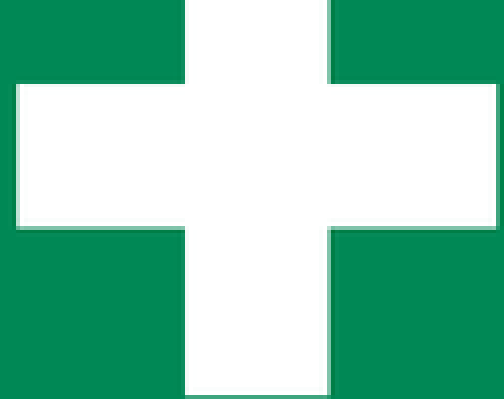
(= feit is wel bewezen
– art. 293 Sr. –
maar is niet strafbaar)

CONCLUSIES

- ✓ Tendens naar minder strikte focus op bewoordingen wilsverklaring.
- ✓ Meer ruimte voor interpretatie van wilsverklaringen aan de hand van alle concrete omstandigheden en de verklaringen van naasten en behandelaars.
- ✓ Arts moet volgens RTE en CTG in ieder geval altijd proberen te praten met de wilsonbekwame patiënt. Rb. en HR oordelen echter dat dit niet hoeft als geen zinvolle communicatie (meer) mogelijk is.
- ✓ Onduidelijkheden van wezenlijke aard (in de wilsverklaring) kunnen aan euthanasie in de weg staan.
- ✓ Contra-indicaties kunnen aan euthanasie in de weg staan.

Dus... de arts is aan zet!

Vragen & discussie

Stellingen

1. Een schriftelijke wilsverklaring zou een beperkte geldigheidsduur moeten hebben.
2. Ik heb nog nooit een goede wilsverklaring gezien.
3. De standaard-wilsverklaringen moeten afgeschaft worden.
4. Het is te veel gevraagd van de arts om de bedoeling van de opsteller te achterhalen.

DANK VOOR UW AANDACHT

Esther Pans

VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM

Faculteit der
Rechtsgeleerdheid